

УДК 502.33:658.18:620.9.

Гаврилов П.Є.

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ НА РІВНІ РЕГІОНІВ

Визначено сутність та значення ресурсозбереження в економічному механізмі охорони навколишнього природного середовища. Запропоновані методичні підходи щодо оцінювання ресурсозберігаючого потенціалу. Розроблено методичні підходи до обґрунтування пріоритетності ресурсозберігаючих заходів на рівні підприємства і регіону. Запропоновані підходи щодо оцінювання екологічних наслідків реалізації проектів ресурсозбереження

The article explains an importance of resource saving for economic mechanism through the implementation of environmental protection. Methodical approaches to evaluation of resource saving potential are proposed. Step-by-step plan to illustrate preference of resource saving actions for enterprise and regional levels is detailed. An evaluative framework for assessing ecological consequences and the potential of resource saving projects are proposed.

Ресурсозбереження та охорона навколишнього середовища - поняття, які визначають пріоритетні напрямки економічного та соціального розвитку на перспективу. Вирішення екологічних проблем, що постійно загострюються, а також проблем стійкого забезпечення виробництва сировинними та паливно-енергетичними ресурсами вимагає реального підвищення їх соціально-економічного статусу та розробки на цій основі довгострокової стратегії перебудови народного господарства з метою кардинальною зниження природомісткості суспільного виробництва і зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Економічний і соціальний прогрес у сучасному суспільстві базується на трьох основних компонентах: матеріально-енергетичних ресурсах, технологіях та людських факторах.

Стурбованість передової громадськості поглибленням економічної та екологічної кризи в державі, вичерпністю природних ресурсів спонукає до цілеспрямованого пошуку шляхів зниження обсягів використання ресурсів, які надходять до економічної системи та залишають її. Це має бути головною метою і концепцією розробки та реалізації ресурсозберігаючих програм.

Незалежна Україна отримала в спадщину енергоємну та матеріаломістку економіку: ресурсомісткість продукції нашої країни перевищує світовий рівень у 2-3 рази, а енергоємність - у 6-9 разів. Останні оцінки показують, що за допомогою впровадження сучасних технологій у галузі раціонального природокористування, ефективність використання природних ресурсів підвищується у 4 рази.

Еколого-економічним проблемам ресурсозбереження багато уваги приділялось в роботах наших вітчизняних дослідників. Проте перехід до

нової стратегії вирішення екологічних проблем можливий тільки тоді, коли між державою та підприємництвом установлюється консенсус, заснований на усвідомленні економічної доцільності інвестування в екологічноприйнятні проекти.

Завдяки детальному науковому аналізу взаємозв'язку головних складових системи "людина - суспільство - природа" було виявлено найбільш важливу умову їх взаємодії, тобто: природне середовище тільки тоді задовольнятиме потреби розвитку національного господарства, коли розвиток господарства буде відповідати потребам природно-ресурсного потенціалу.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є розробка теоретичних та методичних положень щодо еколого-економічного регулювання процесів ресурсозбереження на мікрорівні та рівні регіону.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання дослідження:

- визначити пріоритетні напрямки та шляхи ресурсозбереження;
- сформулювати методичні підходи щодо оцінки ресурсозберігаючого потенціалу;
- розробити науково-методичні підходи до обґрунтування пріоритетності ресурсозберігаючих заходів на рівні підприємства і регіону;
- розвинути теоретичні положення щодо економічної оцінки екологічних наслідків виробництва (відтворення) різних видів ресурсів та еколого-економічної ефективності реалізації проектів ресурсозбереження;
- удосконалити систему управління процесами ресурсозбереження на мікроекономічному рівні та рівні регіону.

Дослідження принципів та методичних положень сталого розвитку і раціонального використання природних ресурсів дозволили сформулювати дефініційну основу ресурсозбереження.

Поняття "ресурсозбереження" необхідно тлумачити як наукову, практичну, організаційну, комерційну та інформаційну діяльність, спрямовану на раціональне, комплексне використання та економне споживання всіх видів ресурсів, виходячи з існуючого рівня розвитку техніки та технології, з одночасним зниженням техногенного навантаження на навколишнє середовище.

Ефективна політика заощадження ресурсів в Україні може бути реалізована тільки за умов існування економічного механізму регулювання ресурсозбереження.

На основі науково-методичних положень обґрунтовується необхідність створення механізму управління процесами ресурсозбереження на основі врахування еколого-економічної ефективності заощадження відповідних ресурсів.

Цей механізм має передбачати врахування комплексного впливу економічних, екологічних та соціальних ефектів ресурсозбереження, а також дію мотиваційного інструментарію, який би створював адекватні умови заохочення в ресурсозберігаючій політиці для окремих господарських суб'єктів. Необхідність розробки теоретичних та практичних засад забезпечення дії такого механізму і обумовлює актуальність теми дослідження у статті.

Показник еколого-економічної ефективності заощадження певного виду ресурсу пропонується визначати за формулою (1):

$$Y_{ee} = \frac{E_{повн.е.е.}}{B_{p.з.}} \quad (1)$$

де $B_{p.з.}$ - повні витрати на реалізацію заощадження даного виду ресурсу; $E_{повн.е.е.}$ – повний еколого-економічний ефект заощадження даного виду ресурсу, який у свою чергу визначається за формулою (2):

$$E_{повн.е.е.} = E_{пр} + E_{неп}, \quad (2)$$

де $E_{пр}$ - прямий ефект ресурсозбереження (може визначений ціною відповідного виду ресурсу); $E_{неп}$ - непрямий еколого-економічний ефект ресурсозбереження.

При розробці стратегії ресурсозберігаючого розвитку конкретних господарських суб'єктів повинна враховуватися дія факторів зовнішнього середовища. Взаємодія мікро- і макrorівнів управління здійснюється через систему інформаційного забезпечення (рис. 1).

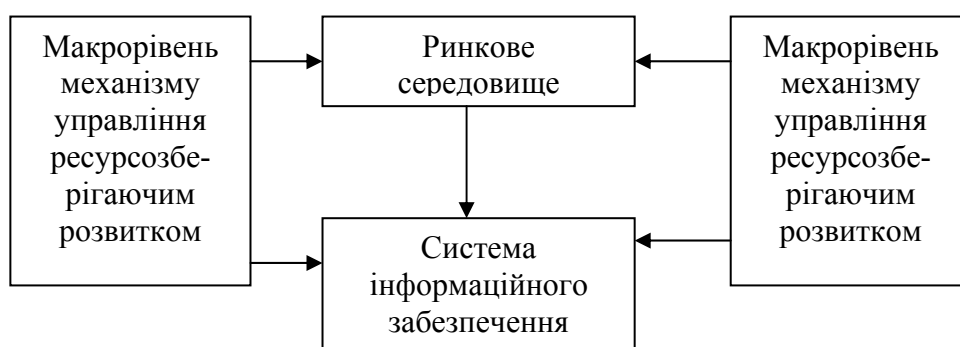

Рис.1 Схема взаємодії рівнів механізму управління процесами ресурсозберігаючого розвитку

Комплексний характер проблем ресурсозбереження потребує комплексного державного і регіонального управління цими процесами. Основні функції такого управління наведені на рис. 2.

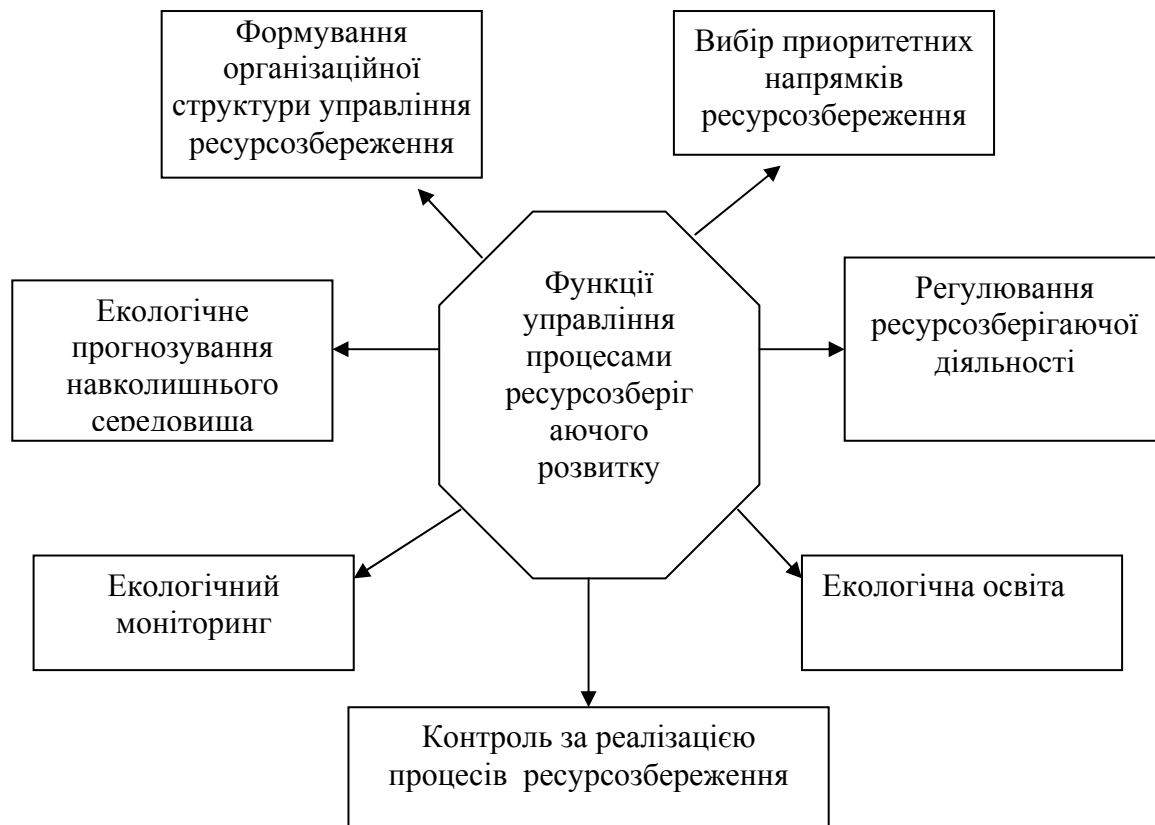

Рис. 2 Основні функції управління процесами ресурсозберігаючого розвитку

Перехід до ресурсозберігаючого розвитку України сприяє забезпеченню стійкого розвитку як її регіонів, так і в цілому національної економіки. Це передбачає формування ефективної просторової структури економіки країни при дотриманні балансу інтересів усіх регіонів, що обумовлює необхідність розробки і реалізації програм ресурсозбереження для кожного регіону, а також подальшу інтеграцію цих програм при проведенні державної політики у сфері ресурсозбереження.

Проблеми, які розв'язуються в кожному регіоні, значною мірою повинні відповідати державним завданням, але при цьому необхідно враховувати місцеві особливості, які зокрема передбачають:

- формування регіонального господарського механізму, що регулює соціально-економічний розвиток, у тому числі природокористування і ресурсозбереження;
- реконструкцію регіональної промислової системи з урахуванням ємностей локальних екосистем;

- здійснення заходів для розвитку соціальної інфраструктури з урахуванням санітарно-епідеміологічного стану.

Орієнтувати діяльність підприємства на ресурсозберігаючий шлях розвитку визначає економічний механізм, формування якого має базуватися на таких принципах:

- системність (реалізує докладне вивчення всіх процесів та явищ з метою виявлення сильних та слабких сторін ефектів ресурсозбереження);
- комплексність (необхідно враховувати технічні, екологічні, організаційні, соціальні, психологічні аспекти управління ресурсозбереженням та їх взаємозв'язок);
- нормативний підхід (доцільно управляти енергозбереженням на основі встановлення нормативів для всіх підсистемам управління з урахуванням вимог комплексності, ефективності, обґрунтованості);
- довгострокова перспектива (необхідно враховувати ефекти довгострокової перспективи, у тому числі віддалені в майбутнє, а також такі, що виникають внаслідок акумулювання екологічних наслідків);
- взаємозалежність (передбачає таку організацію процесів ресурсозбереження, яка б давала користь усім учасникам цього процесу);
- урахування вартості упущених можливостей (при використанні обмеженого ресурсу потрібно враховувати його вартість і вартість невикористаної альтернативи);
- підтримання балансу (має на меті відновлення природних ресурсів для підтримування балансу між споживанням та відновленням);
- "користувач сплачує" (користувач відповідного природного ресурсу має повністю сплачувати його використання і подальше відновлення); застосовується в тих випадках, коли не існує екологічно досконалих технологій виготовлення суспільно необхідного ресурсу;
- "забруднювач сплачує" (забруднювач повинен сплатити за проведення заходів екологічного оздоровлення); застосовується в тих випадках (або межах виробництва), коли існують, але не повною мірою використовуються екологічно досконалі технології виготовлення певного ресурсу.

Результуючим показником буде інтегральний коефіцієнт пріоритетних заходів:

$$K_{int} = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^5 \alpha_j \cdot \beta_{ij}}{n} \quad (3)$$

де α_j – вагомість j -го показника за десятибальною шкалою; β_{ij} – оцінка i -м експертом; $j=1,2,\dots,5$ – кількість параметрів, що оцінюється; $i=1,2,\dots,n$ – кількість експертів.

Значення інтегрального коефіцієнту пріоритетності заходів знаходиться в

інтервалі:

$$91 \leq K_{\text{інт}} \leq 330$$

На основі інтегрального коефіцієнту пріоритетності заходів визначається рівень пріоритетності проекту (рис.3).

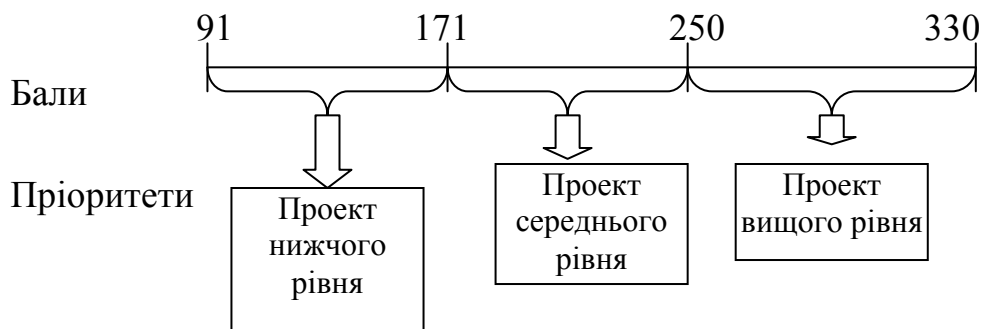

Рис. 3. Схема визначення рівня пріоритетності проектів ресурсозбереження на основі інтегрального коефіцієнту пріоритетності заходів

Результати досліджень, викладені в статті дозволяють зробити такі висновки:

- у сучасних умовах дефіциту ресурсів сформульовані теоретичні та методичні підходи щодо оцінки ресурсозберігаючого потенціалу мають стати основою здійснення інвестування проектів з ресурсозбереження;

- ключовим чинником економічної оцінки ефективності ресурсозбереження має бути величина комплексного еколого-економічного ефекту, який забезпечують ресурсозберігаючі заходи;

- у складі комплексного ефекту ресурсозбереження доцільно враховувати такі еколого-економічні та соціально-економічні складові: ефект запобігання економічним збиткам від впливу на людину та довкілля на стадіях виробництва (відтворення) самого ресурсу або засобів, необхідних для його отримання чи після реалізаційної утилізації; ефект запобігання еколого-економічним збиткам від можливих надзвичайних ситуацій, процесів виробництва або утилізації продуктів, отриманих із первинних ресурсів; ефект, викликаний феноменом замикаючих витрат; ефект вивільнення від необхідності створення допоміжної інфраструктури; зовнішньоекономічні ефекти; ефекти додаткового потенціалу економічного зростання;

- за умов обмеженості інформації для обґрунтування рішень про впровадження ресурсозберігаючих заходів на мікроекономічному рівні може бути застосований експертний метод еколого-економічного оцінювання проекту на основі інтегрального коефіцієнту. Метод дає можливість визначити пріоритетність рішень і вибрати найбільш ефективний варіант;

- важливим фактором прийняття рішень щодо вибору оптимального варіанта фінансування ресурсозберігаючого заходу є врахування рівня пріоритетності, до якого відносять проект. На основі цього показника доцільно розраховувати рівень пріоритетності ресурсозберігаючих заходів;

- ефективна реалізація всіх переваг ресурсозбереження можлива за умов переведення зовнішніх (екстернальних) для господарчих суб'єктів (підприємств або територій) ефектів ресурсозбереження у внутрішні (інтернальні) для цих суб'єктів ефекти за допомогою адекватних економічних інструментів;

- заощадження ресурсів є найбільш ефективним способом забезпечення відповідних потреб, ніж їх первинне виробництво з використанням природних ресурсів. За більшістю видів ресурсів ефект їх заощадження співвідноситься з ціною самого ресурсу, а за деякими (водні, лісові) - перевищує їх ціну в декілька разів.

Література

1. Аверченко А. А., Шевчук А. В., Грошев В. Л. Економіка природокористування. - М.: «АОВВЦ», 1994. - 419с.
2. Актуальні питання економіки природокористування: теоретичні і практичні аспекти / О. Ф. Балацький, А. Г. Дегтяренко, О. Н. Дутченко та ін.: під ред. О. Ф. Балацького. - Суми: ОТБЕО, 1990. - 171с.
3. Базові нормативи плати за забруднення навколишнього природного середовища. Наказ Міністерства охорони навколишнього середовища та ядерної безпеки України від 26 грудня 1996р.: №157.
4. Бем И., Федорищева А. Технологічний прогрес і природокористування // Економіка України. - 1993. - №10 - с.3-9.
5. Борейко В. И., Положий В. М. Удосконалення методики розрахунків ефективності природоохоронних заходів // Економічність продукції АПК: економіка та технолоія. - том 2. - Суми. - 1999. - с.316-325.
6. Бурнинский Б. В., Ковалева Н. Г. Экономические проблемы природопользования.-К.: 1995.
7. Веклич О. Совершенствование экономических инструментов экологического управления в Украине. // Экономика Украины. - 2000. - №9 - с.65-74.
8. Временная типовая методика определения экономической эффективности осуществления природоохранных мероприятий и оценки экономического ущерба применяемого народному хозяйству загрязнением окружающей среды.- М.: Экономика, 1996. - 92с.
9. Ландар Г.И., Новосад В.А. Экономические проблемы экологизации промышленности на основе энергосбережения //Вісник Сумського державного університету.-1998.-№3(11).- С.33-35.
10. Скоков С.А. Эколого-экономическое регулирование процесов ресурсозбереження. Дис. канд. економ. наук. 08.08.01. –Сумы: 2002.-С.152.

Рекомендовано до публікації:
д.т.н., проф. Саллі В.І., 14.05.2009

Надійшло до редакції
22.04.2009